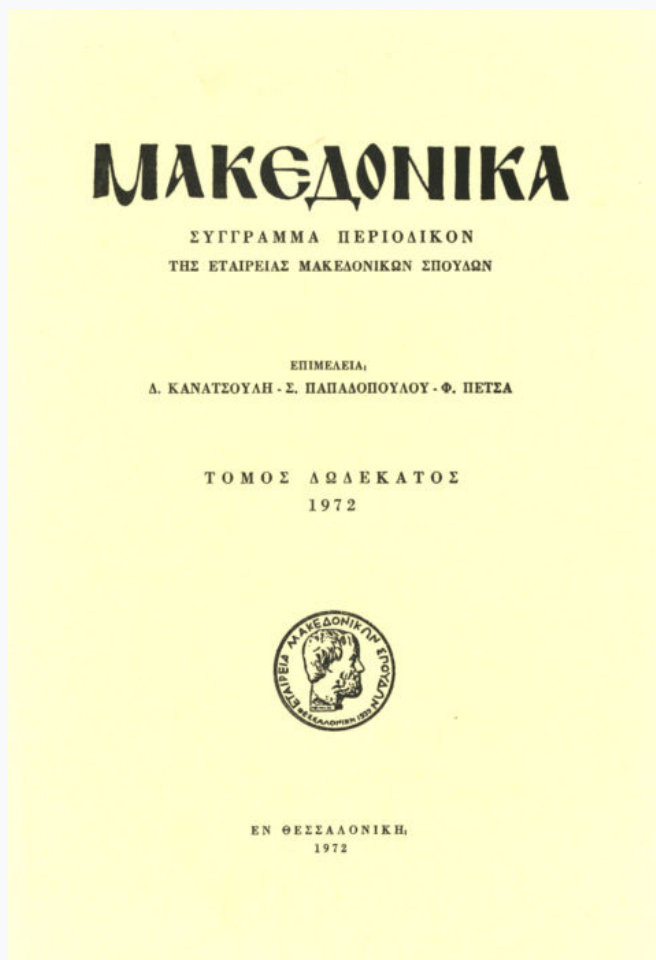

Μακεδονικά

Τόμ. 12 (1972)

Αφιερύεται εις την μνήμην Γεωργίου Θεμελή, Χαραλάμπους Λέκα

A. I. Ivanov, *Literatumoe nasledie Maksima Greka. Harakteristika, atribucii, bibliografija* (=Η φιλολογική κληρονομιά Μαξίμου του Γραικού. Περιγραφή, κατηγορίες, βιβλιογραφία)

Κωνσταντίνος Κ. Παπουλίδης

doi: [10.12681/makedonika.1032](https://doi.org/10.12681/makedonika.1032)

Copyright © 2015, Κωνσταντίνος Κ. Παπουλίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπουλίδης Κ. Κ. (1972). A. I. Ivanov, *Literatumoe nasledie Maksima Greka. Harakteristika, atribucii, bibliografija* (=Η φιλολογική κληρονομιά Μαξίμου του Γραικού. Περιγραφή, κατηγορίες, βιβλιογραφία). *Μακεδονικά*, 12, 536–538. <https://doi.org/10.12681/makedonika.1032>

φυγαδευθείσης ἐλευθερίας εἰς τὴν πατρίδα μου — καὶ νομίζω ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ τὸ γνωρίζει ἡ Β. Cvetkova — ἐδημοσίευσεν ἄλλας τρεῖς ἐργασίας ὅπου ὑπάρχουν μεταφράσεις καὶ φωτοτυπίες πλείστων τουρκικῶν ἀρχαίων ἐγγράφων, τὴν ἀκρίβειαν τῶν ὁποίων δύναται νὰ ἐξακριβώσῃ ἢ συγγραφεὺς, ὡστε νὰ μὴ ἐξη καμίαν ἀμφιβολίαν.

Τὰ βιβλία ταῦτα εἶναι: α) Ἱστορικά Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Γ'. Ἀρχεῖον Μονῆς Βλατάδων (1436-1839), Θεσσαλονίκη 1955. Ὑπάρχουν ἐκεῖ ὀκτὼ φωτοτυπία πρωτοτύπων φερμάνων ἀνεκδότων μετὰ τῶν σχετικῶν μεταφράσεων εἰς τὴν ἐλληνικὴν, ὡς καὶ ἄλλαι τεσσαράκοντα τέσσαρες μεταφράσεις. β) Τουρκικὰ ἔγγραφα περὶ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, Θεσσαλονίκη 1958, ὅπου ὑπάρχουν τρεῖς φωτοτυπία τουρκικῶν ἐγγράφων μετὰ μεταφράσεων, ὡς καὶ ἑκατὸν εἴκοσι ὀκτὼ μεταφράσεις τουρκικῶν ἐγγράφων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος. γ) Ἀρματοῦλοι καὶ κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, β' ἐκδ., Θεσσαλονίκη 1970, ὅπου ὑπάρχουν δύο φωτοτυπία τουρκικῶν ἐγγράφων μετὰ μεταφράσεων, ὡς καὶ πενήκοντα ἔγγραφα μεταφρασμένα ἐκ τῆς τουρκικῆς εἰς τὴν ἐλληνικὴν, τὰ ὅποια, ὡς νομίζω, ἐνδιαφέρουν ἐξαιρετικὰ τὴν Βουλγαρίδα συγγραφεῖα ἀσχολουμένην μὲ τὸ θέμα τοῦτο. δ) Οἱ Μακεδόνες κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, γ' ἐκδ., Θεσσαλονίκη 1967, ὅπου ὑπάρχουν 4 φωτοτυπία τουρκικῶν ἐγγράφων (πίν. XXI, XXII, XIII, XIV) καὶ μεταφράσεις αὐτῶν εἰς τὴν ἐλληνικὴν, ὡς καὶ πλῆθος ἄλλων παρομοίων ἐγγράφων μετὰ τῶν σχετικῶν μεταφράσεων, τὴν ἀκρίβειαν ὡς καὶ τὴν σημασίαν τῶν ὁποίων ἔκριναν πλείστοι ὡς γνωστὸν τουρκολόγοι Εὐρωπαῖοι, Ἀμερικανοὶ, Τούρκοι καὶ φυσικὰ Ἕλληνες.

Δὲν νομίζω ὅτι χρειάζονται περισσότερες διευκρινίσεις ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ θέματος.

ΙΩΑΝ. Κ. ΒΑΣΣΑΡΒΕΛΛΗΣ

A. I. Ivanov, *Literatumoe nasledie Maksima Greka. Harakteristika, atribucii, bibliografija* (=Ἡ φιλολογικὴ κληρονομία Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ. Περιγραφή, κατηγορία, βιβλιογραφία), Leningrad (ἐκδ. Institut Russkoj Literatury) 1969, σελ. 248+2 εἰκ. ἐκτός κειμένου.

1. Ἡ προσωπικότης Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ καθίσταται ὀλονὲν καὶ περισσότερον ἀντικείμενον σοβαρᾶς μελέτης, ὡς ἡ τοῦ Α. I. Ivanov, προερχομένη ἐκ τοῦ κύκλου τῶν βυζαντινολόγων τοῦ Λένινγκραδ. Ὁ συγγραφεὺς εἰργάσθη ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ κορυφαίου εἰδικοῦ εἰς θέματα παλαιωροσικῆς φιλολογίας D. S. Lihaδov, ἀντ. μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως (σ. 2 καὶ 3).

Τὰ ἔργα Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ εἶναι γνωστὰ ἐκ τῆς ἐκδόσεως, εἰς τρεῖς τόμους, τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Καζάν (1859-1862). Ἐκτοτε καὶ μέχρι σήμερον μεμονωμένα ἐκδόσεις ἔργων Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Ἐνταῦθα ὁ Α. I. Ivanov ἐξετάζει τὴν προσωπικότητα καὶ κυρίως τὴν φιλολογικὴν κληρονομίαν, τὴν καταλειφθεῖσαν εἰς τὴν Ἐπιστήμην ὑπὸ τοῦ Ἑλλήνου Ἀγιορείτου μοναχοῦ.

2. Εἰς τὰς προεισαγωγικὰς σημειώσεις «ἐκ τοῦ συγγραφέως» (σ.3-4) Μαξίμος ὁ Γραϊκὸς χαρακτηρίζεται «Ῥώσος συγγραφεὺς τοῦ 16ου αἰ.» (σ. 3). Ἡ ἀναφερομένη ἀνωτέρω ἐκδοσις τῶν ἔργων Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ (Καζάν 1859-1862) χαρακτηρίζεται, καὶ ὑπὸ τῶν πρὸ τοῦ Α. I. Ivanov ἀσχοληθέντων μὲ τὸ ἔργον τοῦ Ἀγιορείτου λογίου, ὡς «μὴ ἱκανοποιητικὴ» τὸσον ἐπειδὴ δὲν συνεκεντρώθησαν ἅπαντα τὰ χειρόγραφα, ὅσον ἐπίσης καὶ διότι ἐξεδόθησαν κατὰ τρόπον μὴ ἐπιστημονικόν (σ. 3). Ἐν συνεχείᾳ ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι πολλοὶ πρὸ αὐτοῦ ἀσχοληθέντες ἐπιστήμονες ἐθώρῃσαν ὡς ἔργα Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ ἄλλὰς μεταφράσεις τὰς ὁποίας οὗτος ἐπραγματοποίησε (κυρίως λημμάτων ἐκ τοῦ

λεξικό Σούδα) (σ. 3) και, τέλος, σημειοί ότι εις Μάξιμον τόν Γραικόν ἀνήκουν 365 χειρόγραφα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 164 παραμένουν εἰσέτι ἀνέκδοτα (σ. 4).

Εἰς τὴν μακρὰν βιβλιογραφικὴν κυρίως εἰσαγωγήν του (σ. 5-38) ὁ συγγραφεὺς ἀναλύει πάσας τὰς γνωστὰς μελέτας περὶ Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ καὶ ἐπαναλαμβάνει τὴν ἐρευναν περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τοῦ λογίου Ἀγιορείτου μοναχοῦ, κατὰ πόσον δηλ. οὗτος ὑπῆρξεν οὐ μ α ν ι σ τ ῆ ς ἢ π α ρ α δ ο σ ι α κ ὸ ς¹, ὑπογραμμίζων τὸ γεγονός ὅτι τόσον ἡ ρωσικὴ ὁσον καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη δὲν ἠρεύνθησαν ἀρκούντως μέχρι τοῦδε τὴν προσφορὰν Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ κατὰ τὴν δεκαετὴ παραμονὴν του ὡς μοναχοῦ ἐν τῇ μονῇ Βατοπεδίου τοῦ Ἀγίου Ὁρους (σ. 19).

Ἀκολουθεῖ ἡ βιβλιογραφικὴ ἐκθεσις τῶν ἔργων Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ (σ. 39-215), ἐνθα ὁ Α. Ι. Ivanov, παραθέτων ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα, διαιρεῖ τὰ ἐκδοθέντα ἤδη καὶ ἀνέκδοτα εἰσέτι ἔργα τοῦ λογίου Ἀγιορείτου μοναχοῦ εἰς: α) ἔργα μεταφραστικά (σ. 39-89, ἀριθμ. ἔργων 1-113), β) ἔργα σχετικὰ μὲ τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν λεξικογραφίαν (σ. 89-104, ἀριθμ. ἔργων 114-127), γ) ἔργα δογματικά καὶ πολεμικά (σ. 104-119, ἀριθμ. ἔργων 128-151), δ) ἔργα κατὰ τῆς ἀστρολογίας, τῶν ἀποκρύφων καὶ διαφόρων προλήψεων (σ. 119-133, ἀριθμ. ἔργων 152-174), ε) ἔργα ἠθικά (σ. 133-145, ἀριθμ. ἔργων 175-214), ζ) ἔργα δημοσιογραφικοῦ χαρακτήρος (σ. 145-160, ἀριθμ. ἔργων 215-234), η) ἔργα αὐτοβιογραφικοῦ χαρακτήρος (σ. 160-171, ἀριθμ. ἔργων 235-251), θ) ἄρθρα ἐπεξηγηματικά ἐπὶ θεολογικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων (σ. 171-189, ἀριθμ. ἔργων 252-317), θ) ἔργα ἐπὶ θεμάτων ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας (σ. 189-201, ἀριθμ. ἔργων 318-345) καὶ ι) *Varia* (σ. 201-215, ἀριθμ. ἔργων 345-365).

Εἰς τὰ συμπεράσματα τῆς μελέτης του (σ. 216-217) ὁ συγγραφεὺς ἐκφράζει τὴν εὐχὴν, ὅπως πραγματοποιηθῇ κριτικὴ ἐκδοσις ἀπάντων τῶν ἔργων Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ (σ. 216· πρβλ. καὶ αὐτόθι σσ. 35-36).

Εἰς τὰς σ. 218-236 ὁ συγγραφεὺς παραθέτει ρωσικὴν (σ. 218-232) καὶ ξένην (σ. 232-236) βιβλιογραφίαν. Ἡ ἑλληνικὴ βιβλιογραφία ἀναφέρεται εἰς τὰς σ. 235-236. Τὸ ἔργον περατοῦται μὲ κατάλογον κυρίων ὀνομάτων (σσ. 237-243), μὲ κατάλογον τῶν κυριωτέρων ἐκ τῶν χρησιμοποιηθέντων χειρογράφων (σ. 244-245), μὲ κατάλογον συντομογραφίων (σ. 246), μὲ κατάλογον τῶν εἰκόνων (σ. 247) καὶ τέλος μὲ τὸν πίνακα περιεχομένων καὶ τεχνικὰς πληροφορίας περὶ τῆς ἐκδόσεως (σ. 248).

3. Ἀναμνησθῆτω ἡ μελέτη τοῦ Α. Ι. Ivanov ἀποτελεῖ ὑποδειγματικὴν ἐργασίαν, ἡ ὁποία σημειοὶ μέγα βῆμα εἰς τὴν ἐρευναν τῶν περὶ Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ σπουδῶν. Ὁ συγγραφεὺς ἔδωκεν εἰς τὴν ἐπιστήμην τὸν βασικὸν κατάλογον τῶν ἔργων, ὁ ὁποῖος καὶ θὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγὸς εἰς ἐνδεχομένην ἐκδοσιν ἀπάντων τῶν ἔργων Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ.

Εἰς τὴν ἀνά χειρὰς μελέτην δίδονται ἄφθονα παραθέματα (ἐξ ὧν ἀποτελοῦν ἀκροτελευτίους φράσεις) χειρογράφων εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Δυστυχῶς ὁμοῦ τὰ τυπογραφικὰ λάθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν εἶναι πολλὰ.

¹Ὡς πρὸς τὰ ἐλάχιστα (11) λήμματα τῆς ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας θὰ εἶχον νὰ παρατηρήσω ὅτι καλὸν θὰ ἦτο ὁ συγγραφεὺς νὰ ἀνέφερον ἐπὶ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 78 (σ. 236) ἔργον τοῦ Γρ. Παπαμιχαήλ², ὅτι ἐκεῖ συγκεντροῦνται 86 ἔργα³ σχετικὰ μὲ τὴν ζωὴν, τὴν δρᾶσιν καὶ

1. Πρβλ. καὶ γνώμην τοῦ καθηγητοῦ Ἀντωνίου-Αἰμιλίου Ν. Ταχιάου, ὅστις κρίνει γαλλιστὶ τὸ ἔργον τοῦ Α. Ι. Ivanov ἐν «Cyrillomethodianum», τ. 1 (1971), σ. 214.

2. Γρ. Παπαμιχαήλ, Μάξιμος ὁ Γραικὸς ὁ πρῶτος φωτιστὴς τῶν Ρώσων, Ἀθήναι 1950, σσ. 654.

3. Ἐ.ἀ., σ. 528-531.

τὴν ἐποχὴν Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ¹. Εἰς ταῦτα δεῶν νὰ προστεθῇ 1) καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Γρ. Παπαμιχαήλ συγγραφέν, ἀλλὰ μὴ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ ἰδίου, ἄρθρον²: Ἡ ἀνθελληνικὴ μονορροδοξία τῶν Ρώσων τοῦ ΙΕ' αἰῶνος καὶ Μαξίμος ὁ Γραικός (Ὁμιλία ρηθεῖσα ἐν τῇ Αἰθουσῇ τῆς Ἀκαδημίας κατὰ τὴν ἑκτακτον αὐτῆς συνεδρίαν τῆς 10 Μαΐου 1947), «Ἐκκλησία» (Ἀθηνῶν), τ. ΚΔ' (1947) σ. 230-232, 243-246, 264-266, 293-295 καὶ ἀνάτυπον, Ἀθῆναι (τύποις «Φοίνικος») 1947, σ. 31. 2) Ι. Ὁρ. Καλογήρου, Περί τὴν ὑπὸ τοῦ Bernhar Schultze, S. J., κριτικὴν ἐξέτασιν Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ ὡς Θεολόγου (Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς ἐκδομένη ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, τόμος ἐνδέκατος, σ. 213-265), Θεσσαλονίκη 1966. 3) Π. Κανελόπουλος, Ἱστορία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, μέρος δευτέρο, τεῦχος α', Ἀθῆναι 1968 (περὶ Μαξίμου σ. 90-131). 4) Κ. Κ. Παπουλίδης, Δύο χειρόγραφα Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, «Ἀπόστολος Ἀνδρέας» (Κωνσταντινουπόλεως), 31.5.1961. 5) Κ. Κ. Παπουλίδης, Ἄγνωστα ἔργα Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» (Θεσσαλονίκης), τ. 69 (1966), σ. 255-259.

Καὶ ἐπειδὴ ὁ Α. Ι. Ivanov ἀναφέρει εἰς τὴν βιβλιογραφίαν καὶ λήμματα ἐξ ἔγκυκλοπαιδείων μὴ ἑλληνικῶν³, ἄς μοι ἐπιτραπῇ νὰ συμπληρώσω καὶ τὰ σχετικὰ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας τῆς πρὸ τοῦ 1969 (χρονολογίας τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου τοῦ Α. Ι. Ivanov): 6) Ἀνωμόμου, Μαξίμος ὁ Γραικός, Γενικὴ Παγκόσμιος Ἐγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος-Λαρούς» (Ἀθῆναι), τ. 9 (1963), σ. 750. 7) Ἀνωμόμου, Μαξίμος ὁ Ἁγιορείτης, Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλίου» (Ἀθῆναι), τ. 12 (ἄ.ἔ.), σ. 967. 8) Ν. Α. Βέη, Μαξίμος ὁ Ἁγιορείτης, Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη (Ἀθῆναι), τ. 9 (1930), σ. 134. 9) Σ. Ι. Βουτυρά, Μαξίμος ὁ Ἁγιορείτης, Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας, τ. 4, Κωνσταντινούπολις 1881, σ. 498-499. 10) Γρ. Παπαμιχαήλ, Μαξίμος ὁ Ἑλλην, Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια, ἔκδ. δευτέρα (Ἀθῆναι), τ. 16 (ἄ.ἔ.), σ. 651 καὶ 11) Βλ. Ι. Φεϊδά, Μαξίμος ὁ Γραικός, «Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια» (Ἀθῆναι), τ. 8 (1966), σ. 627-632.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ. ΠΑΠΟΥΛΙΔΗΣ

Δημητρίου Κ. Σαμσάρη, Ἡ Κοινότης τοῦ Ἁγίου Πνεύματος Σερρῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας (Ἱστορία-Τοπογραφία-Κοινοτικὸς βίος-Γλωσσικά καὶ Ἱστορικὰ Ἐγγραφα), Θεσσαλονίκη 1971, 8ο, σελ. 159 καὶ 12 πίνακες ἐκτὸς κειμένου.

Πολλοὶ καὶ διάφοροι εἶναι οἱ λόγοι ποὺ ὀδηγοῦν τὸν ἐρευνητὴ πρὸς μὴ ἢ πρὸς ἄλλη κατεύθυνση ἐρευνας. Τοῦ κ. Δ. Σαμσάρη οἱ λόγοι ἦταν δύο: ἡ ἀνακάλυψις ἀπὸ τῆ μὴ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1967 σημαντικοῦ προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ στὴν Κοινότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τῆς Περιοχῆς Σερρῶν, κὶ ἡ ἀνεύρεσις σπουδαίων ἀνεκδότων κωδικῶν τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας ἀπὸ τὴν ἄλλη. Καὶ στάθηκαν, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς βεβαιώνει,

1. Δέον νὰ σημειωθῇ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ θέματος, ὅτι ὁ Α. Ι. Ivanov παραλείπει εἰσεῖτι καὶ τὸν Κ. Σάθαν (Νεοελληνικὴ Φιλολογία..., Ἀθῆναι 1868, πρβλ. περὶ Μαξίμου σ. 124-126).

2. Καὶ τοῦτον, διότι, ἐνῶ ἡ ἀναφερομένη μονογραφία τοῦ Γρ. Παπαμιχαήλ φέρει ἔτος ἐκδόσεως τὸ 1950, ἐν τούτοις αὐτὴ συντάγη καὶ ἐξετυπώθη κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, ὅτε ἡ Ἑλλάς ἐτέλει ὑπὸ ξενικὴν κατοχὴν. Πρβλ. καὶ αὐτόθι σ. 6-7.

3. Πρβλ. σ. 234 ὑπ' ἀριθμ. 39 καὶ 44 λήμματα ἐκ τοῦ Dictionnaire de Théologie Catholique καὶ τῆς Enciclopedia Italiana ἀντιστοιχῶς.